

USLOVNO OTPUŠTANJE U PRAKSI OKRUŽNOG ZATVORA I NADLEŽNIH SUDOVA

Goran JOVANIĆ¹, Vera PETROVIĆ²

Univerzitet u Beogradu

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Predmet istraživanja je praksa uslovnog otpuštanja osuđenih iz okružnog zatvora. Razmatrani su faktori rizika recidivizma, koje zatvor i nadležni sudovi uzimaju u obzir prilikom predlaganja i dodele uslovnog otpusta. Na osnovu Direktive Ministarstva pravde i državne uprave (2013), u penalnu praksu Republike Srbije uveden je instrument za procenu rizika recidivizma, zasnovan na instrumentu Sistem za procenu osuđenih (Offender Assessment System – OASys). U praksi okružnih zatvora, za procenu rizika, koriste se dva instrumenta: Upitnik za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do tri godine (Upitnik) i Upitnik za procenu rizika, kapaciteta i potreba osuđenog. Uvođenjem ovih instrumenata trebalo je prevazići korišćenje uopštenih uputstava prilikom procene rizika recidivizma i predlaganja uslovnog otpusta. Primena uopštenih uputstava dovođila je do voluntarizma i arbitrarnosti. Istraživanje je vršeno na uzorku od šezdeset osam dosijea osuđenih, koji su se nalazili na izvršenju kazne u Okružnom zatvoru Užice (Zatvor). Svi osuđeni su procenjavani Upitnikom. Osuđeni su od januara do juna 2016. godine podnosili molbe za dodelu uslovnog otpusta, na osnovu kojih su nadležni sudovi donosili odluke. Rezultati istraživanja ukazuju da nadležni sudovi češće dodeljuju uslovni otpust, nego što ga Zatvorporučuje. Neusaglašenost predloga Zatvora i odluka nadležnih sudova uočena je u 19,2% slučajeva.

Ključne reči: zatvor, sud, uslovni otpust, rizik recidivizma

1 E-mail: goxi67@gmail.com

2 Student master akademskih studija

UVOD

Procenu karakteristika osuđenih i rizika recidivizma vrše stručnjaci zaposleni u zatvorima, na osnovu molbe za dodelu uslovnog otpusta. Opredeljenje stručnjaka da konkretnom osuđenom predlože dodelu uslovnog otpusta zasniva se na proceni statičkih i dinamičkih faktora i na uverenju da neće doći do recidivizma, uz ispunjenost uslova koji su definisani krivičnopravnim normama (Jovanić i Ilić, 2009). Sud donosi konačnu odluku povodom molbe za dodelu uslovnog otpusta, a pri tome može i ne mora uvažavati predlog zatvora (Jovanić i Ilić, 2009).

U svrhu procene rizika recidivizma do sada su razvijeni raznovrsni instrumenti procene. U nazivima instrumenata za procenu rizika mogu se uočiti oblasti na koje su usmereni (Jovanić, 2010). Neki instrumenti imaju oznaku geografskog područja porekla, na primer *Viskonsin instrument za procenu rizika i potreba* (Wisconsin Risk and Needs instrument, Baird, Heinz & Bemus 1979). Namenjen je proceni kriminogenih potreba i rizika svih kategorija osuđenih, kao i *Nivo supervizije - revizija* (Level of Supervision – Revised – LSI-R) ili *Sistem za procenu osuđenih-OASys* (Offender Assessment System). Neki od instrumenata usmereni su na užu ili širu oblast procene. Na primer *Instrument za procenu rizika kod nasilnih prestupnika* (Violence Risk Assessment Guide – VRAG) ili *Čeklista za psihopatiju* (Psychopathy Checklist – PCL) za procenu osuđenih kod kojih postoje psihopatski poremećaji ličnosti. Procena rizika recidivizma u našoj zemlji od 2013. godine bazira se na primeni šire i uže verzije OASys instrumenta. Ova dva instrumenta uvedena su u praksu procene rizika recidivizma na osnovu Direktive Ministarstva pravde i državne uprave. Pre uvođenja ovih instrumenata, procena rizika recidivizma vršena je prema prilično neujednačenim kriterijumima, što je rezultiralo volutarizmom i arbitrarnošću (Jovanić, 2010).

Pojava, razvoj i primena uslovnog otpusta

Istorijski gledano, kažnjavanje ljudi razvijalo se u skladu sa razvojem društva. Svako društvo je, u skladu sa stepenom svoga razvoja, težilo da zaštiti ona dobra kojima određuje najveću vrednost (Žunić-Pavlović i Kovačević, 2011). Kazna lišenja slobode uvedena je tokom humanitarnog perioda. Prvi put se pojavljuje 1799. godine u Krivičnom zakonu Francuske (Code Penal), a nakon toga uvrštena je i u zakonodavstva drugih država (Jovanić, 2007). Uvođenjem kazne zatvora javljaju se problemi organizacije izvršenja i efikasnosti u ispunjenju osnovne svrhe – generalne i specijalne prevencije. Džon Hauard (John Howard) bio je jedan od najpoznatijih kritičara stanja u zatvorima, napisao je opsežne beleške o životu i uslovima koji su vladali. Kritike su se odnosile na nehigijenske uslove, dominaciju bolesti, gladi i na surovo postupanje zatvorskog osoblja prema osuđenima. Insistirao je na čelijskom zatvaranju osuđenih tokom noći i konstruktivnom radu tokom dana (Johnston, 2009). Nastojao je da se osuđeni koji se dobro vladaju i zalažu na radu, otpuštaju i pre isteka celokupne kazne, što je predstavljalo preteču primene uslovnog otpusta (Jovanić, 2012a). Filadelfijski i Oburnski sistemi izvršenja nisu predviđali uslovni otpust. Modifikacijama u načinu izvršenja kazne lišenja slobode došlo je i do pojave uslovnog otpusta.

Uslovni otpust kao faza u izvršenju kazne zatvora javlja se 1853. godine, kroz Engleski progresivni sistem. Nakon toga nastaje Irski progresivni sistem, kao odgovor na kritike Engleskog progresivnog sistema. Uvodi se radi smanjenja neželjenih efekata koji mogu nastati kod osuđenog usled naglog prelaska na svet slobode (Ilić i Jovanić, 2011). Prema navodima Šukovića (1971), sa primenom uslovnog otpusta započelo se 1820. godine na teritoriji Australije, u engleskim kažnjeničkim kolonijama. Praksa uslovnog otpuštanja u tom periodu nije bila organizovana, a suština se svodila na obezbeđivanje besplatne radne snage kolonistima. Uslovni otpust u Australiji dobija formalizaciju pravnom regulativom 1829. godine (Jovanović, 2003).

Uslovni otpust u Srbiji uveden je 22. maja 1869. godine, Zakonom o uslovnom otpuštanju krivaca iz kaznitelnih zavedenja, pre uvođenja u francusko krivično zakonodavstvo i zakonodavstva mnogih drugih država (Pavlović, 2007). Od uvođenja uslovnog otpusta u Srbiji zakonske norme koje se tiču njegove primene menjane su više puta. Te promene primarno se odnose na formalne uslove za dodelu. Pretpostavke materijalne prirode su, od uvođenja uslovnog otpusta u Srbiji do danas, usmerene na pozitivnu promenu ponašanja kod osuđenog. Materijalne pretpostavke su široko postavljene, što u praksi može da dovede do nejednakog postupanja prema osuđenima. Poslednjih godina, materijalne pretpostavke odnose se na rezultat procene rizika recidivizma. U svrhu ove procene, u našoj penalnoj praksi, koriste se instrumenti zasnovani na instrumentu OASys (Home Office, 1999). Na ovim prostorima primenjuje se pod nazivom Upitnik za procenu rizika, kapaciteta i potreba osuđenog. Formalizacija njegove upotrebe nastaje Pravilnikom o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica („Sl. glasnik RS“, 66/2015). Procena se razlikuje u zavisnosti od dužine izrečene kazne, jer se za osuđene na kaznu zatvora do tri godine primenjuje uža verzija (Upitnik), a za osuđene na preko tri godine zatvora primenjuje se šira verzija. Bitno je napomenuti da u istom okruжном zatvoru borave osobe osuđene od strane sudova, koji se prema svojoj stvarnoj i teritorijalnoj nadležnosti mogu nalaziti u različitim teritorijalnim jedinicama. U skladu sa tim, odluke o dodeli uslovnog otpusta osuđenima iz istog zatvora, rešavaju se od strane onih sudova koji su presuđivali u prvom stepenu.

Zakonski osnovi primene uslovnog otpusta u Srbiji

Izmenama Krivičnog zakonika Republike Srbije (KZ, „Službeni glasnik RS“, 108/2014) uvode se značajne novine u pogledu uslovnog otpusta. Taj KZ određuje formalni osnov za dodelu uslovnog otpusta. On se tiče dužine izvršene kazne, a sastoji se u proteku dve trećine izrečene kazne zatvora. Ono

što takođe predstavlja značajnu novinu u zakonodavstvu jeste uvođenje obaveznog uslovnog otpusta. U članu 46. stav 2. KZ predviđa se obavezni uslovni otpust za pretežan broj krivičnih dela, ukoliko su ispunjeni uslovi predviđeni zakonom.

Fakultativni uslovni otpust zadržan je ukoliko se radi o kazni zatvora od 30 do 40 godina, kazni za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, za krivična dela protiv polne slobode, krivično delo nasilja u porodici, krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije, krivično delo primanja mita i krivično delo davanja mita. Uslovni otpust je fakultativan i za osuđene za koje su postupci vođeni prema Zakonu o organizaciji nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških krivičnih dela, kao i za lica koja su više od tri puta pravosnažno osuđena na bezuslovnu kaznu zatvora, a nije izvršeno brisanje ili ne postoje uslovi za brisanje neke od osuda (član 46. stav 2.).

U odnosu na prethodne zakonske odredbe, kojima je u Zakoniku o krivičnom postupku (ZKP, „Službeni glasnik RS“ 55/2014) bilo precizirano da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je pokušao bekstvo ili pobegao iz zatvora (član 564.), aktuelno zakonsko rešenje precizira drugačije uslove. KZ određuje (član 46. stav 1.) da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je, tokom izvršenja kazne zatvora, dva puta disciplinski kažnjavan ili kome su oduzete dodeljene pogodnosti. Ovakvo, restriktivnije zakonsko rešenje može se objasniti činjenicom da trenutno u Republici Srbiji, za najveći broj krivičnih dela, postoji obavezan uslovni otpust, a samo za određen, manji broj krivičnih dela, postoji fakultativna primena uslovnog otpusta.

Procena rizika recidivizma i odlučivanje o uslovnom otpustu

Kriminalni povrat, odnosno recidivizam, jeste jedan od najznačajnijih pokazatelja hroničnog kriminalnog ponašanja i poseban problem penalne prakse (Jovanić, 2010). U aktuelnoj

literaturi postoje tri značenja pojma recidivizam (krivično-pravno, kriminološko i penološko).

Što se tiče faktora koji utiču na pojavu recidivizma, on nastaje pod uticajem istih faktora koji doprinose nastanku primarnog kriminaliteta (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović i Kostić, 2009). Postoji i specifična grupa faktora, koji nemaju uticaja na nastanak primarnog kriminaliteta. To su: neadekvatan tretman, ukoliko se radi o institucionalnim sankcijama, kriminalna infekcija, preterano navikavanje na uslove života u instituciji i odbacivanje i stigmatizacija od strane socijalnog okruženja (Milutinović, 1988).

Slobodno vreme jedan je od mnogobrojnih faktora koji je identifikovan kao kriminogeni, koji predviđa ili je direktno povezan sa recidivizmom ili kriminalnim ponašanjem. Endrus i Bonta (Andrews & Bonta, 2006, prema: Link & Williams, 2015), kao jedan od faktora koji predstavlja rizik za pojavu recidivizma navode nestruktuirano slobodno vreme, zajedno sa antisocijalnim stavovima, istorijom antisocijalnog ponašanja, antisocijalnim obrascima ličnosti, antisocijalnim prijateljima, problematičnim okolnostima u okruženju i zloupotrebom psihoaktivnih supstanci. Zloupotreba supstanci, neadekvatno obrazovanje i stručne veštine, neadekvatne kognitivne i interpersonalne veštine i antisocijalni stavovi su kriminogeni ili dinamički faktori, koji direktno doprinose riziku recidivizma (Millie & Erol, 2006). Isti autori (2006) navode da neadekvatan socioekonomski status ima indirektan uticaj na rizik recidivizma. Makarios i saradnici kažu da su ključni faktori recidivizma neadekvatno obrazovanje, problemi pri zapošljavanju, zloupotreba supstanci i neadekvatna finansijska podrška (Makarios, Steiner & Travis, 2010). Žunić-Pavlović (2004) smatra da su navedeni faktori rizika prediktori budućeg kriminalnog ponašanja, koji su na osnovu jačine empirijskih dokaza svrstani u glavne i sporedne. Kao glavne faktore navodi: antisocijalne stavove, vrednosti i uverenja; kognitivno-emocionalna stanja; prokriminalno udruživanje i izolaciju od prosocijalnih pojedina; faktore temperamenta i ličnosti; slabu socijalizaciju; impulsivnost; agresivnu energiju; egocentrizam; ispodprosečnu

verbalnu inteligenciju; sklonost riziku i slabo razvijene veštine rešavanja problema; istoriju antisocijalnog ponašanja sa početkom na mlađem uzrastu; porodične faktore; nizak obrazovni nivo i nivo profesionalnog ili finansijskog postignuća i nestabilnu istoriju zaposlenja (Žunić-Pavlović, 2004).

Tokom boravka osuđenog u zatvoru, saznanja o riziku recidivizma značajna su prilikom formiranja i evaluacije programa postupanja, kao i kod davanja mišljenja zatvorskih stručnjaka o dodeli uslovnog otpusta (Jovanić, 2012). Pored utvrđivanja postojanja rizičnih faktora, potrebno je proceniti i nivo rizika.

Procena nivoa rizika vrši se u cilju korišćenja adekvatnog tretmana srazmerno nivou rizika. Intenzivne intervencije treba da se primenjuju prema prestupnicima kod kojih postoji visok nivo rizika. Problem nastaje kada se intenzivan tretman primenjuje prema prestupnicima kod kojih je procenjen nizak nivo rizika. Takvo postupanje dovodi do povećanja mogućnosti kriminalnog ponašanja kod niskorizičnih prestupnika (Lowencamp & Latessa, 2005). U radu sa prestupnicima, važno je korišćenje instrumenata kojima se meri rizik recidivizma, a koji su konstruisani sa minimalnom verovatnoćom greške (Barbaree, Seto, Langton & Peacock, 2001).

U našem sistemu izvršenja kazne zatvora do 2013. godine nisu primenjivani standardizovani instrumenti procene rizika recidivizma. Najčešće su primenjivana uopštena uputstva o sadržaju predloga za dodelu uslovnog otpusta, što je doprinosilo neujednačenosti u proceni ličnosti, ponašanja, realnih promena, sposobnosti i spremnosti osuđenog da se pre isteka vremena izrečene zatvorske kazne uključi u svet slobode (Jovanić, 2012).

Prekomerno oslanjanje na lično iskustvo stručnih radnika povećavalo je mogućnost greške pri proceni (Jovanić i Ilić 2009). Takođe, neusaglašeni kriterijumi različitih stručnjaka iz iste ustanove, kao i različiti kriterijumi među stručnjacima iz različitih ustanova, dovodili su do nezadovoljstva osuđenih, usled postojanja nejednakog položaja. Uvođenje instrumenta, na osnovu Direktive Ministarstva pravde i državne uprave (2013), trebalo je da otkloni nedostatke (voluntarizam,

nepreciznost, mogućnost greške) procene, koja se zasnivala na nejednačnim kriterijumima (Jovanić, 2012). Predmet našeg istraživanja je analiza primene uslovnog otpusta u praksi penalne rehabilitacije osuđenih na kaznu zatvora do tri godine.

Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja je utvrđivanje vrste i obima faktora rizika recidivizma, koje Zatvor i nadležni sudovi uzimaju u obzir prilikom predlaganja i dodele uslovnog otpusta.

Zadaci istraživanja usmereni su na sagledavanje karakteristika osuđenih u svrhu identifikovanja faktora rizika recidivizma. Dodatna analiza vršena je u pravcu komparacije faktora rizika recidivizma kod osuđenih kojima je predložen i dodeljen uslovni otpust, u odnosu na osuđene kojima nije predložen ili nije dodeljen uslovni otpust.

METODE RADA

Istraživanje je realizovano u Okružnom zatvoru Užice tokom jula meseca 2016. godine. Uzorak istraživanja činili su dosijei svih osuđenih (68), koji su u periodu od januara do juna 2016. godine podneli molbu za dodelu uslovnog otpusta i kojima je, na podnetu molbu, odgovoreno od strane nadležnih sudova. Osuđeni su ocenjivani Upitnikom. Za prikupljanje podataka korišćeni su posredni izvori, to jest dokumentacija koja sadrži zabeleške o proceni karakteristika osuđenih i izveštaje povodom molbi osuđenih za dodelu uslovnog otpusta.

Upitnik se sastoji od 53 stavke, koje se boduju od nula do dva. Maksimalan skor rizika koji se može dobiti je 106 bodova. U odnosu na broj bodova rizik se deli u četiri kategorije: nizak (0-30), srednji (31-53), visok (54-85) i izuzetno visok (86-106). Dobijeni skor predstavlja kvantifikovanu procenu rizika recidivizma. Navedena verzija instrumenta koristi se za brzu procenu i kvantifikaciju rizika recidivizma osuđenih, za predviđanje

stepena društvene opasnosti od ispoljavanja antisocijalnog, asocijalnog i kriminalnog ponašanja, za vreme boravka u ustanovi i van nje. Popunjava se podacima, koje stručni radnici prikupljaju od osuđenog, kao i podacima iz raspoložive dokumentacije.

Stavke od kojih se Upitnik sastoji, razvrstane su u jedanaest oblasti. To su: kriminalna prošlost i aktuelno krivično delo, zaposlenje, obrazovanje, ponašanje, materijalni status, uslovi stanovanja, slobodno vreme, poznanici/porodica, psihoaktivne supstance, emotivno/lično i stavovi. Pored ukupno ostvarenog skora i procenjenog stepena rizika, ispitivač upisuje i lični komentar o osuđenom. Stavke koje postoje u okviru Upitnika, mogu se razvrstati u statičke i dinamičke faktore rizika recidivizma. Smatra se da je postojanje statičkih faktora od velikog značaja, jer uprkos nepromenljivosti, predstavljaju važan prediktor budućeg ponašanja (Lancaster & Lumb, 2006). Procena koja se vrši primenom OASys instrumenta može imati ograničenu prediktivnu vrednost, koja može biti posledica karakteristika procenjivača (veštine, znanja i vrednosni sistem), konteksta procene, obuke i podrške koju dobija i neadekvatnog monitoringa i načina vođenja predmeta (Crawford, 2007). Kako je Upitnik prilagođena verzija OASys, pripisuju im se ista ograničenja.

U cilju sagledavanja povezanosti između predloga za dodelu i odluka o dodeli uslovnog otpusta, korišćene su sledeće statističke mere i metode: apsolutni i relativni pokazatelji, Kajzer-Mejer-Olkinova mera, Bartletov test sferičnosti, Oblimin rotacija sa Kajzerovom normalizacijom, Hornova paralelna analiza, metod Monte Carlo, Dijagramski prikaz prevoja, korelaciona i faktorska analiza.

Predlozi Okružnog zatvora Užice o dodeli uslovnog otpusta

U Tabeli 1 prikazani su predlozi Zatvora za dodelu uslovnog otpusta. Mišljenje Zatvora iskazano je u tri kategorije: pozitivno, negativno i resocijalizacija u toku. Resocijalizacija u toku, kako navodi Jovanić (2012) jeste status kojim se zatvor

ne izjašnjava ni pozitivno ni negativno, već iznosi svoj stav da osuđeni treba i dalje da ostane na tretmanu u zatvoru, usled procesa koji još uvek traje i potrebno je još izvesno vreme da bude okončan. Kako nije afirmativan, ovaj status takođe se može posmatrati kao limitativan predlog ustanove za dodelu uslovnog otpusta.

Tabela 1 – Predlog Zatvora za dodelu uslovnog otpusta

Predlog Zatvora	N	%
Pozitivan	12	17,6
Negativan	11	16,2
Resocijalizacija u toku	45	66,2
Svega	68	100,0

Podaci iz Tabele 1 pokazuju da se Zatvor u najvećem broju slučajeva izjašnjava da je resocijalizacija u toku. Pozitivan predlog Zatvora prisutan je u manjem broju slučajeva, dok je najmanji broj negativnih predloga za dodelu uslovnog otpusta. Ukoliko se status, da je resocijalizacija i dalje u toku, uzme kao limitativan predlog Zatvora, primetno je da je negativno mišljenje zastupljeno u 82,4% slučajeva.

Kada se podaci do kojih smo došli u ovom istraživanju uporede sa podacima koji su dobijeni analizom izveštaja devetnaest kazneno-popravnih ustanova i okružnih zatvora, kao rezultat podnošenja molbi za dodelu uslovnog otpusta od strane 225 osuđenih (Jovanić, 2012), mogu se uočiti izvesne razlike. Naime, u navedenom istraživanju, zatvorske ustanove se u 41% slučajeva opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta, dok se u našem istraživanju Zatvor u 17,2% slučajeva pozitivno opredeljuje, što je značajno manje nego u istraživanju Jovanića (2012).

Odluke nadležnih sudova o dodeli uslovnog otpusta

U Tabeli 2 prikazana je distribucija odluka nadležnih sudova za dodelu uslovnog otpusta, zasnovanih na molbama osuđenih i izveštajima ustanova.

Tabela 2 – Odluke suda o dodeli uslovnog otpusta

Odluka suda	N	%
Negativna	45	66,2
Pozitivna	23	33,8
Svega	68	100,0

Podaci iz Tabele 2 pokazuju da su nadležni sudovi u trećini slučajeva doneli pozitivnu odluku. Negativna odluka doneta je u dve trećine slučajeva. Učešće pozitivnih odluka sudova u našem istraživanju manje je od učešća pozitivnih odgovora u prvoj godini uvođenja uslovnog otpusta u Srbiji. Tokom 1869. godine, procenat uslovno otpuštenih u odnosu na sva otpuštena lica bio je skoro 39%, a u vremenskom periodu između 1924. i 1937. godine, to učešće je iznosilo 46,12% (Šuković, 1971).

Usaglašenost predloga Okružnog zatvora Užice i nadležnih sudova

Usaglašenost mišljenja Zatvora i odluka nadležnih sudova o molbi osuđenog za dodelu uslovnog otpusta prikazana je Tabeli 3. Model procene, u vidu predloga Zatvora može se i ne mora uvažavati od strane suda koji, primenom slobodnog sudijskog uverenja, odlučuje da li će osuđenom dodeliti uslovni otpust ili ne (Petrović i Jovanić, 2017: 152).

Tabela 3 – Usaglašenost odluke

Usaglašenost	N	%
Postoji	55	80,8
Ne postoji	13	19,2
Svega	68	100,0

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 3 zapaža se da usaglašenost odluke nadležnih sudova i Zatvora postoji u četiri petine, dok ne postoji kod nešto manje od petine slučajeva.

Precizniji podaci o (ne)usaglašenosti između predloga Zatvora i odluka sudova prikazani su u Tabeli 4.

Tabela 4 – Predlog Zatvora i odluke sudova

	Zatvor i sud	N	%
Usaglašen predlog i odluka	Zatvor – pozitivno; Sud – pozitivno	11	16,2
	Zatvor – negativno; Sud – negativno	10	14,6
Neusaglašen predlog i odluka	Zatvor – resocijalizacija u toku; Sud – negativno	34	50,0
	Zatvor – pozitivno; Sud – negativno	1	1,5
	Zatvor – resocijalizacija u toku; Sud – pozitivno	11	16,2
	Zatvor – negativno; Sud – pozitivno	1	1,5
Svega		68	100,0

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 4 zapaža se da su u manjem broju slučajeva mišljenje Zatvora i odluka suda bili usaglašeni. U polovini slučajeva, Zatvor je bio mišljenja da je resocijalizacija i dalje u toku, te su na osnovu takvog mišljenja Zatvora, nadležni sudovi doneli negativne odluke. Zastupljenost slučajeva u kojima je Zatvor dao negativno mišljenje, a nadležni sudovi doneli pozitivne odluke je mala (1,5%). Ista zastupljenost je i slučajeva u kojima je Zatvor dao pozitivno mišljenje, dok su nadležni sudovi doneli negativne odluke. I pored stava Zatvora da je resocijalizacija i dalje u toku, nadležni sudovi su doneli pozitivne odluke o dodeli uslovnog otpusta u 16,2% slučajeva.

Karakteristike osuđenih razmatrane od strane Zatvora i nadležnih sudova

Predloge Zatvora i odluke sudova o dodeli uslovnog otpusta, u daljoj obradi podataka doveli smo u vezu sa karakteristikama osuđenih, kako bi se utvrdilo koje varijable koreliraju sa konačnim opredeljenjem. U razmatranje su uzete sledeće karakteristike: socio-demografska obeležja, zaposlenje, materijalni status, korišćenje slobodnog vremena, porodično okruženje i socijalni kontakti, ponašanje, problemi sa psihoaktivnim supstancama, emotivne i lične karakteristike, kriminalna prošlost, aktuelno krivično delo i vladanje tokom boravka u ustanovi.

Karakteristike koje su uzete u obzir od strane Zatvora

Prilikom analize predloga Zatvora za dodelu uslovnog otpusta utvrđeno je postojanje statistički značajnih korelacija sa posmatranim varijablama (Tabela 5).

Tabela 5 – Korelacije pozitivnog predloga Zatvora i karakteristika osuđenih

Varijabla	Korelacija	Positivan predlog Zatvora za dodelu uslovnog otpusta
Zaposlenje	$r=0,327$ $p=0,007$	češće se daje kada su osuđeni zaposleni
Procenjen nivo rizika	$r=0,418$ $p=0,000$	češće se daje kada su osuđeni sa nižim nivoom rizika
Problemi sa zakonom zbog alkohola	$r=0,351$ $p=0,003$	ređe se daje kada su osuđeni sa izraženijim problemima sa zakonom zbog alkohola
Problemi u porodici zbog alkohola	$r=-0,373$ $p=0,002$	ređe se daje kada su osuđeni sa izraženijim problemima u porodici zbog alkohola
Sklonost nasilničkom ponašanju	$r=-0,348$ $p=0,004$	ređe se daje kada osuđeni imaju izraženiju sklonost ka nasilničkom ponašanju
Zlostavljanje u porodici	$r=-0,255$ $p=0,044$	ređe se daje kada je prisutno zlostavljanje u porodici
Korišćenje droga	$r=-0,329$ $p=0,006$	ređe se daje kada osuđeni koriste drogu
Radno angažovanje	$r=0,450$ $p=0,000$	češće se daje kada su osuđeni radno angažovani
Prihvatanje programa postupanja	$r=0,436$ $p=0,000$	češće dobijaju osuđeni koji prihvataju program postupanja
Disciplinsko kažnjavanje	$r=-0,368$ $p=0,002$	ređe se daje kada su osuđeni disciplinski kažnjavani
Odnos prema krivičnom delu	$r=-0,241$ $p=0,048$	ređe se daje kada osuđeni ne izražavaju kajanje u odnosu na učinjeno krivično
Radne navike	$r=0,406$ $p=0,001$	češće se daje kada osuđeni imaju razvijene radne navike
Odnos prema društvenoj zajednici	$r=-0,267$ $p=0,028$	ređe se daje kada osuđeni imaju neadekvatan odnos prema društvenoj zajednici
Socijalni kontakti	$r=-0,361$ $p=0,002$	ređe se daje kada osuđeni imaju neadekvatne socijalne kontakte
Odnos prema autoritetu	$r=-0,279$ $p=0,021$	ređe se daje kada osuđeni imaju neadekvatan odnos prema autoritetu

Varijabla	Korelacija	Pozitivan predlog Zatvora za dodelu uslovnog otpusta
Korišćenje slobodnog vremena	$r=-0,400$ $p=0,001$	ređe se daje kada osuđeni neorganizovano provode slobodno vreme
Druženje sa licima iz kriminalnog miljea	$r=-0,346$ $p=0,004$	ređe se daje kada se osuđeni druže sa licima koja se bave kriminalnim aktivnostima
Socijalna integracija	$r=-0,346$ $p=0,004$	ređe se daje kada su osuđeni sa nezadovoljavajućom socijalnom integracijom
Apstinencijalna kriza	$r=-0,258$ $p=0,033$	ređe se daje kada kod osuđenih postoje znaci apstinencijalne krize
Poremećaji u ponašanju	$r=-0,302$ $p=0,012$	ređe se daje kada su kod osuđenih izraženiji poremećaji u ponašanju
Poremećaji ličnosti	$r=-0,319$ $p=0,008$	ređe se daje kada su kod osuđenih izraženiji poremećaji ličnosti

Karakteristike osuđenih koje su uzete u obzir od strane nadležnih sudova

Prilikom analize odluka sudova za dodelu uslovnog otpusta utvrđeno je postojanje statistički značajnih korelacija sa posmatranim varijablama (Tabela 6).

Tabela 6 – Korelacije pozitivne odluke nadležnih sudova i karakteristika osuđenih

Varijabla	Korelacija	Pozitivna odluka suda za dodelu uslovnog otpusta
Roditeljstvo	$r=0,307$ $p=0,011$	češće se daje osuđenima koji imaju decu
Zaposlenje	$r=0,444$ $p=0,000$	češće se daje osuđenima koji su zaposleni
Primarno odeljenje	$r=0,242$ $p=0,047$	češće se daje osuđenima koji su primarno raspoređeni u otvoreno i poluotvoreno odeljenje
Procenjen nivo rizika	$r=0,442$ $p=0,000$	češće se daje ako je kod osuđenog procenjen niži nivo rizika recidivizma
Novi krivični postupak	$r=0,260$ $p=0,033$	ređe se daje osuđenima prema kojima se vodi novi krivični postupak
Privođenje pre šesnaeste godine	$r=0,288$ $p=0,017$	ređe se daje ako je osuđeni privođen pre šesnaeste godine
Motiv izvršenja krivičnog dela	$r=0,258$ $p=0,034$	ređe se daje osuđenima koji su delo učinili sa jasnim motivom, bez obzira na posledice izvršenja krivičnog dela

*Jovanić, G., Petrović, V.: Uslovno otpuštanje u praksi
okružnog zatvora i nadležnih sudova*

Finansijski problemi	$r=0,325$ $p=0,007$	ređe se daje ako su izraženiji finansijski problemi
Problemi sa zakonom zbog alkohola	$r=0,490$ $p=0,000$	ređe se daje ako su izraženiji problemi sa zakonom zbog alkohola
Problemi sa zdravljem zbog alkohola	$r=0,279$ $p=0,021$	ređe se daje ako su izraženiji problemi sa zdravljem zbog alkohola
Terapija psihofarmacima	$r=0,313$ $p=0,009$	ređe se daje ako osuđeni koristi terapiju psihofarmacima
Korišćenje droga	$r=0,428$ $p=0,000$	ređe se daje osuđenima koji koriste drogu
Disciplinsko kažnjavanje	$r=0,297$ $p=0,014$	ređe se daje osuđenima koji su disciplinski kažnjavani
Radne navike	$r=0,418$ $p=0,000$	češće se daje osuđenima koji imaju razvijene radne navike
Socijalni kontakti	$r=0,502$ $p=0,000$	ređe se daje ako osuđeni imaju neadekvatne socijalne kontakte
Radno angažovanje	$r=0,281$ $p=0,020$	češće se daje ako je osuđeni radno angažovan
Psihijatrijske bolesti	$r=0,242$ $p=0,047$	ređe se daje ako postoje psihijatrijske bolesti
Učešće u organizovanim aktivnostima	$r=0,253$ $p=0,037$	ređe se daje ako osuđeni nije uključen u organizovane aktivnosti
Odnos prema autoritetu	$r=0,248$ $p=0,041$	ređe se daje osuđenima koji imaju neadekvatan odnos prema autoritetu
Korišćenje slobodnog vremena	$r=0,411$ $p=0,001$	ređe se daje osuđenima koji neorganizovano provode slobodno vreme
Druženje sa licima iz kriminalnog miljea	$r=0,394$ $p=0,001$	ređe se daje ako se osuđeni druži sa licima koja se bave kriminalnim aktivnostima
Socijalna integracija	$r=0,358$ $p=0,001$	ređe se daje ako osuđeni ima nezadovoljavajuću socijalnu integraciju
Poremećaji u ponašanju	$r=0,492$ $p=0,000$	ređe se daje kada su izraženiji poremećaji u ponašanju
Kriminalni stavovi	$r=0,358$ $p=0,003$	ređe se daje ako su izraženiji kriminalni stavovi kod osuđenih
Poremećaji ličnosti	$r=0,411$ $p=0,001$	ređe se daje ako su izraženiji poremećaji ličnosti kod osuđenih
Odnos prema zajednici	$r=0,328$ $p=0,006$	ređe se daje ako osuđeni imaju neadekvatan odnos prema društvenoj zajednici

REZULTATI FAKTORSKE ANALIZE

U nastojanju da rezultate istraživanja učinimo potpunim i sveobuhvatnim, podatke dobijene analizom dokumentacije, podvrgli smo eksplorativnoj faktorskoj analizi. U prvom koraku faktorske analize posmatrali smo varijable koje se u Upitniku nalaze kao odrednice za procenu stepena rizika recidivizma. Ove varijable podvrgnute su analizi komponenti u SPSS programu, radi odabira faktora koji će biti izdvojeni kao značajni.

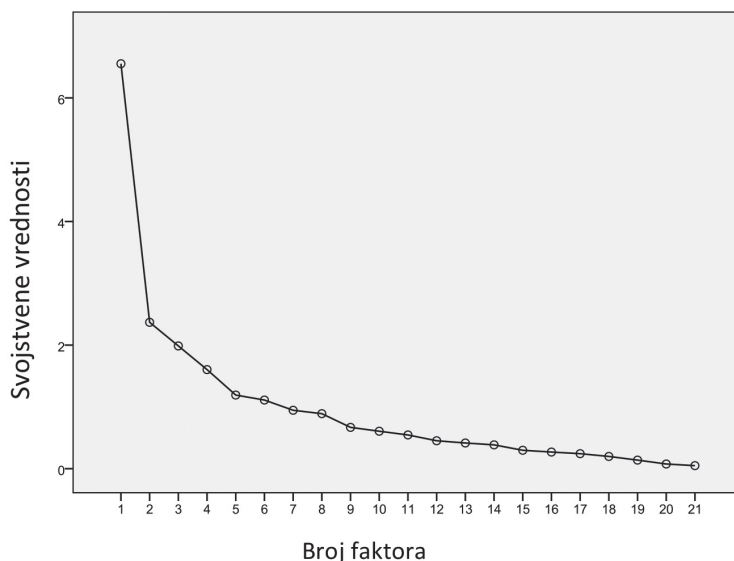
Pre sprovođenja faktorske analize ocenjena je prikladnost podataka za primenu tog statističkog postupka, te je u primarnoj faktorskoj analizi Kajzer-Mejer-Olkinovom merom adekvatnosti uzorkovanja varijabli ustanovljen koeficijent 0,717 koji govori da je postupak faktorske analize opravdan i dozvoljen. Bartletov test sferičnosti daje signifikantnost na nivou $p=0,000$, $df=0,210$ te možemo smatrati da je skup podataka prikladan za faktorsku analizu.

Primenom metode glavnih komponenti uz Oblimin rotaciju sa Kajzerovom normalizacijom, izdvojeno je šest faktora koji zadovoljavaju Kajzer-Gutmanov kriterijum da imaju karakteristični koren koji prelazi vrednost 1. Ekstrahovanih šest faktora zajedno objašnjavaju 70,55% varijanse.

Tabela 7 – Obuhvat objašnjene varijanse i parametri faktora

Upitnik	Inicijalne karakteristične vrednosti		
	(Total)	% Varijanse	Kumulativni %
Faktor 1	6,553	31,206	31,206
Faktor 2	2,369	11,280	42,487
Faktor 3	1,987	9,460	51,946
Faktor 4	1,604	7,636	59,582
Faktor 5	1,192	5,675	65,257
Faktor 6	1,111	5,289	70,546

U primarnom razmatranju i opredeljivanju za konačan broj faktora, poslužili smo se grafičkim prikazom prevoja, odnosno Scree Plot.

Grafikon 1 – Dijagram prevoja prema Kajzerovoj analizi

Za potrebe donošenja odluke o broju faktora koji će biti zadržani, sprovedena je Hornova paralelna analiza pomoću statističkog programa Monte Carlo PCA. Rezultati paralelne analize upućuju da se, u ovom slučaju, opredelimo za faktore dobijene u SPSS programu, koji su viših vrednosti, od vrednosti koje smo dobili u Monte Carlo programu. U našem slučaju radi se o prvih šest faktora, koji imaju karakteristične više vrednosti od odgovarajućih vrednosti dobijenih na nasumično generisanim podacima, te je bilo najopravdanije da ih zadržimo. Konačna odluka o broju faktora doneta je nakon analize faktorskih opterećenja u rešenju sa šest faktora. Grafički prikaz (Grafikon 1) putem Scree Plot dijagrama prevoja pokazuje da se ovaj kriterijum može zadržati, odnosno da je prelom nakon šestog faktora takav da možemo prihvatiti šest faktora u daljoj analizi kao najznačajnije.

Ponovnom faktorskom analizom, primenom metode glavnih komponenti, uz Oblimin rotaciju sa Kajzerovom normalizacijom, ali podešenom da izdvoji šest faktora, dobijeno je rešenje koje objašnjava 70,55% varijanse. Drugi korak u

faktorskoj analizi usmeren je na izdvajanje i analizu ovih šest faktora koja su se pokazali kao najznačajniji. U Tabeli 8 biće prikazana Faktorska težina varijabli i varijable koje čine svaki od ovih šest faktora.

Tabela 8 – Faktorska težina varijabli

Varijable	Faktori					
	1	2	3	4	5	6
Legalni recidivizam	0,839					
Multirecidivizam	0,805			0,311		
Penalni recidivizam	-0,773					
Kriminalni stavovi	0,603	0,521				
Novi krivični postupak	0,546		0,333		-0,416	0,405
Poremećaji ličnosti	0,340	0,744				0,322
Odnos prema krivičnom delu		0,717				
Odnos prema autoritetu	0,361	0,686				
Poremećaji u ponašanju	0,303	0,675	0,371			
Zaposlenje pre dolaska u zatvor			-0,839			
Finansijski problemi			0,766			
Socijalna integracija			0,553	0,349		
Procenjen nivo rizika	-0,438	-0,418	-0,518	-0,409		
Način dolaska na izvršenje kazne		0,432	0,469			
Sklonost nasilničkom ponašanju				0,749		
Problemi sa zakonom zbog alkohola			0,443	0,706		
Problemi sa drogama				-0,638	0,374	
Disciplinsko kažnjavanje					0,836	
Prihvatanje programa postupanja					0,809	
Promene zaposlenja						0,804
Saučesništvo		-0,358				0,546

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 8 zapaža se da:

- Faktor jedan grade varijable: legalni recidivizam, penalni recidivizam, multirecidivizam, kriminalni stavovi i novi krivični postupak.
- Faktor dva grade varijable: poremećaji ličnosti, odnos prema krivičnom delu, odnos prema autoritetu i poremećaji u ponašanju.
- Faktor tri grade varijable: zaposlenje pre dolaska u ustanovu, finansijski problemi, socijalna integracija, procenjen nivo rizika i način dolaska na izvršenje kazne zatvora.

- Faktor četiri grade varijable: sklonost nasilničkom ponašanju, problemi sa alkoholom i problemi sa drogama.
- Faktor pet grade varijable: disciplinsko kažnjavanje i prihvatanje programa postupanja.
- Faktor šest grade varijable: promene zaposlenja i saučesništvo.

Poređenje rezultata dobijenih faktorskom analizom sa predlozima Zatvora i odlukama sudova

Zanimalo nas je koji su faktori rizika recidivizma (koji su se pokazali faktorabilnim u gradnji šest faktora), istovremeno uvažavani od strane Zatvora i nadležnih sudova. Faktori rizika recidivizma koje **Zatvor uzima** u obzir (12), a koji su se pokazali faktorabilnim su: odnos prema krivičnom delu, odnos prema autoritetu, poremećaji ličnosti, poremećaji u ponašanju, zaposlenje pre dolaska u zatvor, socijalna integracija, procenjen nivo rizika, sklonost nasilničkom ponašanju, problemi sa alkoholom, problemi sa drogama, disciplinsko kažnjavanje i prihvatanje programa postupanja.

Varijable koje su se pokazale faktorabilne, a koje **Zatvor ne uzima** (9) u obzir prilikom davanja mišljenja o dodeli uslovnog otpusta su: legalni recidivizam, penalni recidivizam, multirecidivizam, kriminalni stavovi, novi krivični postupak, finansijski problemi, način dolaska na izvršenje kazne, promene zaposlenja i saučesništvo.

Faktori rizika recidivizma koje u obzir **uzimaju** (12) nadležni sudovi, a koji su se pokazali faktorabilnim su: kriminalni stavovi, novi krivični postupak, poremećaji ličnosti, poremećaji u ponašanju, odnos prema autoritetu, zaposlenje, finansijski problemi, socijalna integracija, procenjen nivo rizika, problemi sa alkoholom, problemi sa drogama i disciplinsko kažnjavanje.

Varijable koje su se pokazale faktorabilne, a koje nadležni **sudovi ne uzimaju** (9) u obzir su: legalni recidivizam, penalni recidivizam, multirecidivizam, odnos prema krivičnom delu, način dolaska na izvršenje kazne, sklonost nasilničkom ponašanju, prihvatanje programa postupanja, promene zaposlenja i saučesništvo.

Razlike u odabiru faktora od strane Zatvora i nadležnih sudova

Na osnovu prikazanih podataka primetno je da Zatvor i nadležni sudovi uzimaju u obzir ponekad iste, a ponekad različite faktore rizika recidivizma. Primetno je da su nadležni sudovi uzimali u obzir veći broj faktora od Zatvora.

Ustanovljeno je postojanje statistički značajnog uticaja pojedinih faktora koji se navode u literaturi kao ključni faktori rizika recidivizma sa odlukom suda i/ili predlogom Zatvora za dodelu uslovnog otpusta. Ti faktori su: druženje sa licima koja se bave kriminalom (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016), problemi sa alkoholom i drogama (Andrews & Bonta, 2006, prema: Link & Williams, 2015; Makarios et al., 2010; Millie & Erol, 2006), zaposlenje i promene zaposlenja (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016, Makarios et al., 2010; Žunić-Pavlović, 2004), učešće u prosocijalnim aktivnostima (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016), starost pri prvom hapšenju (Austin, 2004; Žunić-Pavlović, 2004), način korišćenja slobodnog vremena (Andrews & Bonta, 2006, prema: Link & Williams, 2015), socioekonomski status (Ilić i Jovanić, 2011; Makarios et al., 2010; Millie & Erol, 2006; Žunić-Pavlović, 2004) i zlostavljanje u porodici (Žunić-Pavlović, 2004).

Faktori koji nisu ostvarili statistički značajan uticaj, a koji su istraživanjima identifikovani kao rizični su: prethodna osuđivanost, odnosno recidivizam, (Austin, 2004), negativan odnos prema zakonu (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016) i neadekvatan obrazovni nivo (Ilić i

Jovanić, 2011; Makarios et al., 2010; Millie & Erol, 2006; Žunić-Pavlović, 2004).

ZAKLJUČAK

Prenošenjem nadležnosti za odlučivanje po molbi osuđenih za uslovni otpust sa komisija, na sudove, stvorena je prilično konfuzna situacija. Postaje nejasno ko i na osnovu čega treba da donese odgovornu odluku da li će osuđenog pustiti na slobodu pre isteka sudski odmerene zatvorske kazne. Prema sadašnjem stanju stvari, normativno je regulisano da zatvori daju mišljenje da li je kod osuđenog došlo do kvalitativnih promena stanja i ponašanja koje upućuju da neće doći do novog činjenja krivičnih dela.

U tu svrhu primenjuje se skala procene u formi prilagođene verzije OASys instrumenta procene rizika za osuđene na kaznu zatvora u trajanju do tri godine (Upitnik). Rezultat ispitivanja tim instrumentom je skor, odnosno procenjeni stepen rizika recidivizma, kojim se opisuje osuđeni. Uz opis socio-demografskih i kriminološko-penoloških karakteristika osuđenog, zatvor sačinjava izveštaj i daje svoje mišljenje/predlog da li osuđenog, koji je podneo molbu, pustiti na uslovni otpust ili ne. Time sudu saopštava da li je proces resocijalizacije završen ili je potrebno da se osuđeni zadrži još neko vreme u zatvorskim uslovima, radi okončanja penalnog tretmana. U tom smislu kategorisani su stavovi Zatvora i u ovom radu, odnosno posmatrani su kao pozitivno, negativno ili mišljenje o nedovršenom procesu resocijalizacije. Druga faza odlučivanja nastaje kada sud, primenom slobodnog sudijskog uverenja, razmatra sve činjenice sadržane u molbi osuđenog i u izveštaju Zatvora i potom donosi odluku, pozitivnu ili negativnu.

Analizirani su predlozi Zatvora i odluke sudova po molbama osuđenih podnetih u periodu od januara do juna 2016. godine. Utvrđeno je da je rešeno ukupno šezdeset osam molbi za dodelu uslovnog otpusta. Bilo je i više molbi, ali u vreme istraživanja sud još nije doneo svoju odluku, tako da nisu ušle

u uzorak posmatranja. Zatvor je u 17,6% slučajeva (12 molbi) dao pozitivno mišljenje, a sud je dodelio uslovni otpust u 33,8% slučajeva (23 molbe).

Nesaglasnost u broju pozitivnih mišljenja i odluka ukazuje na činjenicu da sudovi nisu vezani mišljenjem Zatvora, već po sopstvenom nahođenju donose odluke o dodeli uslovnog otpusta, poštujući zakonski predviđene uslove.

Negativno mišljenje Zatvora dato je povodom 11 molbi (16,2%), a stav da je resocijalizacija još uvek u toku, evidentiran je kod 45 molbi (66,2%). Negativna odluka suda doneta je povodom 45 molbi (66,2%). Može se takođe zapaziti neujednačenost i u sagledavanju činjenica od strane Zatvora s jedne i sudova s druge strane i kada postoji negativan predlog Zatvora, odnosno negativne odluke sudova. Donedavna praksa ukazivala je na fleksibilniji pristup od strane zatvora i rigidniji od strane sudova (Jovanić, 2012). Rezultati ovog istraživanja ukazuju na promenu pozicija, prema kojoj sudovi češće dodeljuju uslovni otpust, nego što ga predlaže Zatvor. Istovremeno Zatvor češće predlaže zadržavanje osuđenog u institucionalnom okviru, dok sudovi to ređe realizuju svojim odlukama.

U istraživanju je ustanovljeno da postoje razlike u sagledavanju značaja pojedinih faktora od strane Zatvora i sudova. Sudske odluke su ostvarile statistički značajan odnos sa većim brojem faktora nego Zatvor. Istovremeno, ni Zatvor, ni sudovi nisu posebno imali u vidu neke faktore, za koje je u nauci i u istraživanjima dokazano da su značajni u određenju rizika recidivizma (nizak obrazovni nivo, negativan odnos prema normama i činjenica da je neko već ranije osuđivan).

Zvuči nelogično da se ceo proces odvija upravo u cilju predviđanja da li će doći do ponovnog činjenja delikta, a u razmatranjima sudova i Zatvora ispostavlja se da je nebitno da li je konkretna osoba već ranije činila krivična dela. Očigledno je da su podjednako dodeljivani i predlagani, odnosno odbijani uslovni otpusti osuđenima koji su delikt učinili prvi put i osuđenima kojima aktuelni delikt nije prvo ogrešenje o zakon.

Faktorskom analizom ustanovljen je set varijabli, predviđenih u Upitniku, koje su bile faktorabilne i gradile šest faktora, zanačajnih za određenje nivoa rizika recidivizma. U predlozima Zatvora i odlukama sudova, signifikantnost je ostvarilo po dvanaest (ne uvek istih) varijabli.

Zahtev za standardizovanjem postupka uslovnog otpusta ostvaren je na neki način, uvođenjem instrumenta procene rizika recidivizma u penalnu praksu (Jovanić, 2012). Međutim, neprecizne ili široko postavljene kategorije u samom instrumentu dovele su do neujednačenosti u proceni istih varijabli od strane stručnjaka u Zatvoru. Sudovi, sa svoje strane, zahvaljujući slobodnom sudijskom uverenju, mogu tumačiti iste te činjenice prema sopstvenom znanju i iskustvu. Istu činjenicu Zatvor uvažava dok je sudovi ignorišu. To je u konačnom ishodu imalo za posledicu razlike u procesu predlaganja u odnosu na proces odlučivanja o dodeli uslovnog otpusta, gde se o istom čoveku, sudeći prema istim karakteristikama, Zatvor drugačije izjašnjavao od sudova.

Ignorisanje mišljenja Zatvora od strane sudova, dodatni je problem koji se uočava, iako je jasno da sud može imati restriktivniji stav o predlogu Zatvora da se određena osoba pusti na uslovni otpust. Uvažavajući sopstvenu prvostepenu presudu sud nema nameru da je menja, pravdajući taj stav da se i tada vodilo računa o svim karakteristikama osuđenog. Preinačenje dužine kazne bilo bi donekle priznanje sopstvene pogrešne procene pri donošenju prvostepene presude. Nerazumevanje činjenice da je osuđeni i dalje pod kaznom, iako pod drugim okolnostima (umesto u zatvoru, u socijalnoj sredini odakle potiče), umnogome otežava komunikaciju. Gubitak autoriteta zatvorskih stručnjaka, kroz ignorisanje pozitivnih, a naročito negativnih predloga, dodatno opterećuje profesionalni angažman na planu motivacije osuđenih da učestvuju u procesu sopstvene promene.

Sagledavanjem navedenih okolnosti, autori rada predlažu da se u zakonske norme uvrsti dodatna klauzula, koja bi onemogućavala dodelu uslovnog otpusta usled negativnog

mišljenja zatvora, pored već postojećih ograničenja usled bekstva, disciplinskog kažnjavanja ili oduzimanja pogodnosti osuđenom. Na taj način bio bi pojačan autoritet zatvora, odnosno, osuđeni ne bi mogao da ignoriše mogućnost da mu zatvorski stručnjaci negativno ocene ponašanje, učešće u tretmanu, odbijanje poslušnosti i nemotivisanost za promenu u pravcu socijalnog ponašanja.

Prema sadašnjem stanju stvari, očigledno je da je skoro nevažno šta zatvor ima da kaže o osuđenom, bitno je koje činjenice sud uvažava. Različito sudsko tumačenje sličnih situacije u kojima se nalaze osuđeni, izaziva diskriminaciju. Time se stvara dodatni problem koji može da dovede do pobune, revolta, nezadovoljstva, nesaradnje ili suprotstavljanja nezadovoljnog osuđenog zatvorskim stručnjacima, koji za sve to nisu krivi. Uvođenjem dodatnih zakonskih klauzula, koje bi uvažavale i stav zatvora, poboljšala bi se profesionalna komunikacija sa sudom, poštovala bi se činjenica detaljnijeg poznavanja karakteristika i ponašanja osuđenih u zatvoru, od strane penalnih stručnjaka. Istovremeno ne bi dolazilo do omalovažavanja procesa procene rizika u penalnoj praksi, evaluacije penalnog tretmana i doprinosa zatvora u procesu dodele uslovnog otpusta.

Poštovanje naučnih saznanja o faktorima koji doprinose riziku za vršenje novih krivičnih dela, odnosno zasnivanje prakse uslovnog otpuštanja na naučnim saznanjima o problemu recidivizma, bila bi najvažnija dobit od uvođenja dodatnih zakonskih klauzula.

LITERATURA

- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2006). *The psychology of criminal conduct*, 4th ed.. Newark, NJ: LexisNexis/Matthew Bender.
- Austin, J.F. (2004). The Proper and Improper Use of Risk Assessment in Corrections. *Federal Sentencing Reporter*, 16(3), 194-199. doi: 10.1525/fsr.2004.16.3.194.

- Barbaree, H., Seto, M., Langton, C. & Peacock, E. (2001). Evaluating the Predictive Accuracy of Six Risk Assessment Instruments for Adult Sex Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 28(4), 490-521. doi: 10.1177/009385480102800406.
- Baird, S., Heinz, R. C., & Bemus, B. J. (1979). *The Wisconsin case classification/staff deployment project: Two year follow-up report*. Madison, Wisconsin: Wisconsin Division of Correction.
- Crawford, A. (2007). What impacts on quality assessment using OASys?. *Probation Journal–The Journal of Community and Criminal Justice*, 54(2), 157-169. doi: 10.1177/0264550507077235.
- Ilić, Z. & Jovanić, G. (2011). *Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom – stanje i perspektive tretmana osuđenih lica u Srbiji*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Ilijić, Lj. (2016). *Uticao obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja na redukciju recidivizma kod osuđenih lica*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Johnston, N. (2009). Evolving Function: Early Use of Imprisonment as Punishment. *The Prison Journal*, 89(1), 10-34. doi:10.1177/0032885508329761.
- Jovanić, G. (2007). *Negativne posledice izvršenja kazne zatvora*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Jovanić, G., & Ilić, Z. (2009). Uslovno otpuštanje osuđenih lica. U D. Radovanović (Ur.), *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*. (str. 349-364). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Jovanić, G. (2010). Krivično-pravni i penološki recidivizam osuđenih lica, *Specijalana edukacija i rehabilitacija*, 9(2), 271-281.
- Jovanić, G. (2012). *Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Jovanić, G. (2012). Uslovni otpust kao pravni institut i kao faza u izvršenju kazne zatvora. U: Naučni skup sa međunarodnim učešćem „Pravne norme u vremenu i prostoru“. Zbornik radova. Sveska I. Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici – Pravni fakultet. 447-469. 21. jun.

- Jovanović, S. (2003). *Uslovni otpust u jugoslovenskom krivičnom pravu*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., & Kostić, M. (2009). *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.
- Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik RS, (2005). 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
- Lancaster, E. & Lumb, J. (2006). The Assessment of Risk in the National Probation Service of England and Wales. *Journal of Social Work*, 6(3), 275-291. doi: 10.1177/1468017306071176.
- Link, A. J., & Williams, D. J. (2015). Leisure Functioning and Offender Rehabilitation: A Correlational Exploration Into Factors Affecting Successful Reentry. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, doi: 10.1177/0306624X15600695.
- Lowenkamp, C. T., & Latessa, E. J. (2005). Increasing the effectiveness of correctional programming through the risk principle: Identifying offenders for residential placement. *Criminology & Public Policy*, 4(2), 263-290. doi: 10.1111/j.1745-9133.2005.00021.x
- Makarios, M., Steiner, B., & Travis, L.F. (2010). *Examining the predictors of recidivism among men and women released from prison in Ohio*. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), 1377-1391. doi: 10.1177/0093854810382876.
- Millie, A., & Erol, R. (2006). Rehabilitation and resettlement: A study of prolific offender case management in Birmingham, United Kingdom. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 50(6), 691-710. doi: 10.1177/0306624X06287193.
- Milutinović, M. (1988). *Kriminologija*. Beograd: Savremena administracija.
- Ministarstvo pravde i državne uprave, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija (2013). Direktiva o načinu rada službenika tretmana u Zavodima, procedurama u radu i izgledu i sadržaju dokumenata tokom utvrđivanja, sprovođenja i izmene programa postupanja sa licima osuđenim za krivična dela i prekršaj i načinu primene Pravilnika o tretmanu, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica. (Br. 110-00-1/13-03). Preuzeto sa www.uiks.gov.ra/images/Direktiva_24.02.2013.pdf

- Pavlović, M. (2007). Slabost krivične presude u Srbiji krajem XIX i početkom XX veka, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 55(2), 86-97.
- Petrović, V. & Jovanić, G. (2017). Primena standardizovanog instrumenta procene rizika recidivizma kod predlaganja i dodele uslovnog otpusta, *Zbornik rezimeea*, Stručno-naučna konferencija sa međunarodnim učešćem „Dani defektologa Srbije”, Novi Sad, 09-12. februar 2017. godine, (152).
- Public Safety Performance Project (2011). Risk/Needs Assessment 101: Science Reveals new Tools to Menage Offenders. Pew-Center on the States. Preuzeto sa pewtrusts.org/media/legacy/uploadedfiles/pes_assets/2011/PewRiskassessmentbrief.pdf
- Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica. Službeni glasnik RS, (2015). 66.
- Šuković, M. (1971). *Uslovni otpust*. Beograd: Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja.
- Zakonik o krivičnom postupku. Službeni glasnik RS. (2014). 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
- Žunić-Pavlović, V. (2004). *Evaluacija u resocijalizaciji*. Beograd: Partenon.
- Žunić-Pavlović, V., & Kovačević, R. (2011). *Penološka rehabilitacija: zakonski, teorijski i praktični aspekti*. Tuzla: OFF-SET.

CONDITIONAL RELEASE IN THE PRACTICE OF DISTRICT PRISON AND THE COURTS OF COMPETENT JURISDICTION

Goran Jovanić, Vera Petrović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The research subject is the conditional release practice of the convicted from district prison. The analysis was performed by considering the risk factors of recidivism that prison and the courts of competent jurisdiction take into account when recommending and granting parole. On the basis of the Ministry of Justice and Public Administration directive (2013), the recidivism risk assessment instrument was introduced in our penal practice, and it was based on the OASys (Offender Assessment System) instrument. In the district prisons practice, The Questionnaire on the Risk Assessment for the Convicts Sentenced to Imprisonment up to Three Years (UPROKZ3) is used for the assessment of recidivism, which is the reduced version of the OASys instrument. The introduction of these instruments should overcome the use of general guidelines when assessing the risk of recidivism and the conditional release proposals, which led to voluntarism and arbitrariness. The research was conducted on a sample of 68 criminal records of the convicts who served their prison sentence in the District Prison in Užice. All convicts were evaluated by the UPROKZ3 questionnaire. During the period between January 2016 and June 2016, the convicts submitted a request for the allocation of parole, and the courts of the competent jurisdiction made decisions to grant it. The research results indicated that the courts of the competent jurisdiction granted parole more frequently than the prison recommended it. Inconsistency between the prison proposals and the courts of competent jurisdiction decisions was observed in 19.2% of the cases.

Key words: prison, court, conditional release (parole), recidivism risk, assessment instrument

Primljeno: 11.12.2016.

Prihvaćeno: 22.03.2017.